

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
DAUGAVPILS UNIVERSITY**

**VĒSTURE:
AVOTI UN CILVĒKI**

XXVII

**HISTORY:
SOURCES AND PEOPLE**

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
AKADĒMISKAIS APGĀDS "SAULE"**

2024

Saleniece, I., atb. red. *Vēsture: avoti un cilvēki. XXVII*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2024. 190 lpp.

Daugavpils Universitātes zinātnisko rakstu krājums "Vēsture: avoti un cilvēki" ir anonīmi recenzēts periodisks izdevums ar starptautisku zinātniskās redakcijas kolēģiju. Tā mērķis ir prezentēt aktuālo pētījumu rezultātus vēstures zinātnes, kā arī historiogrāfijas un vēstures palīdzinātņu jomā. Rakstu krājums iznāk vienu reizi gadā latviešu, angļu un krievu valodā.

Redkolēģija

Irēna Saleniece (Daugavpils Universitāte, Latvija) – atbildīgā redaktore
Sandra Grigaravičiūtē (Lietuvas Genocīda un pretošanās pētniecības centrs, Lietuva)

Maija Grizāne (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Ēriks Jēkabsons (Latvijas Universitāte, Latvija)

Andris Levāns (Latvijas Universitāte, Latvija)

Olaf Mertelsmann (Tartu Universitāte, Igaunija)

Henrihs Soms (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Geoffrey Swain (Glāzgovas Universitāte, Apvienotā Karaliste)

Vitālijs Šalda (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Michal Šimáně (G. Mendeļa Universitāte, Čehija)

Juris Urtāns (Latvijas Kultūras akadēmija, Latvija)

Literārie redaktori:

Jana Butāne-Zarjuta, Sandra Meškova, Anatolijs Kužņecovs

Tehniskie redaktori:

Žanete Gabranova, Laima Grišule

Makets:

SIA "AR Drukātava"

Iekļauts EBSCO datubāzē.

ISSN 978-9934-39-021-0

© Daugavpils Universitāte, 2024

Saleniece, I., ed. *History: Sources and People. XXVII*. Daugavpils: Daugavpils University Academic Press "Saule", 2024. 190 p.

The collection of articles "History: Sources and People" of Daugavpils University is a double-blind peer-reviewed periodical with the international editorial board. It publishes articles aimed at presenting the research findings in the field of history, as well as historiography and auxiliary historical disciplines. It is published once a year in Latvian, English, and Russian.

Editorial Board

Irēna Saleniece (Daugavpils University, Latvia) – editor in chief
Sandra Grigaravičiūtė (Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, Lithuania)
Maija Grizāne (Daugavpils University, Latvia)
Ēriks Jēkabsons (University of Latvia, Latvia)
Andris Levāns (University of Latvia, Latvia)
Olaf Mertelsmann (University of Tartu, Estonia)
Henrihs Soms (Daugavpils University, Latvia)
Geoffrey Swain (University of Glasgow, United Kingdom)
Vitālijs Šalda (Daugavpils University, Latvia)
Michal Šimáně (Mendel University, Czech Republic)
Juris Urtāns (Latvian Academy of Culture, Latvia)

Literary editors:

Jana Butāne-Zarjuta, Sandra Meškova, Anatolijs Kuzņecovs

Technical editors:

Žanete Gabranova, Laima Grišule

Lay-out:

RA Drukātava Ltd

Included in EBSCO database.

ISSN 978-9934-39-021-0

© Daugavpils University, 2024

SATURS / CONTENTS

Una Bērente

Etnogrāfisko slieču transportlīdzekļu historiogrāfija
un izpētes perspektīvas..... 6

Haralds Bruņinieks

Lietisko avotu liecības par nacionālajiem partizāniem
Ilūkstes apriņķī (1945–1949)..... 14

Rūdolfs Brūzis

Arheoloģiskie izrakumi Višķu sinagogas vietā..... 24

Guntis Gerhards, Antonija Vilcāne, Elīna Pētersone-Gordina

Vikingu laikmets Latvijā: Lejasbitēnu kapulauka
starpdisciplināra izpēte..... 31

Anna Jabłońska

The Image of the Past in Songs between the Middle Ages (10th c.)
and the 18th Century in Poland 39

Audronē Janužytė

Becoming a Dissident: The Cases of Aleksandras Štomas
and Tomas Venclova..... 46

Juris Jefuni

“Sakrālās valsts” ideja un krievu diaspora Latvijā (1918–1940)..... 57

Inta Krūmiņa

Latvijas Satversmes sapulces Izglītības komisijas darbība (1920–1922) 72

Maija Krūmiņa

Latvijas iedzīvotāju bēgļu gaitas Vācijas teritorijā 1944.–1945. gadā..... 79

Сигитас Лужис

От сражений с поляками к схватке с французами: пярлойские
партизаны в Клайпедском «восстании» 1923 г. 87

Vladislavs Malahovskis

Latgaliskuma jautājums latgaliešu emigrācijas pārstāvju korespondencē
un publicistikā 96

Александр Петров

Охрана природы в Советской Латвии: материалы Комитета народного
контроля Латвийской ССР (1965–1990)..... 103

Galina Sedova (Nun Euphrosyne)

Organ Master Edouard Schultz: from Dinaburg to Polotsk,
the 19th century 115

Marika Selga

The Robert F. Kelley Papers in the Georgetown University Special Collection	125
--	-----

Henrihs Soms

Ukrainas valstiskuma veidošanās Latvijas preses skatījumā: 20. gadsimta sākums – 1920. gads.....	132
---	-----

Kaspars Strods

Jūras transports Latvijā līdz Pirmajam pasaules karam: ieskats Latvijas PSR un atjaunotās Latvijas Republikas historiogrāfijā	142
--	-----

Vitālijs Šalda

Jautājums par dzimto valodu kā mācību valodu Latvijas tautskolās 1914.–1919. gadā	153
--	-----

Michal Šimáně

Restoration of Secondary Vocational Education after World War II during the Third Czechoslovak Republic (1945–1948).....	168
---	-----

Juris Urtāns

Latgales pilskalnu saraksti (19. gadsimta vidus – 20. gadsimta sākums).....	178
--	-----

Ziņas par autoriem / Authors	186
---	------------

Juris Urtāns

Latgales pilskalnu saraksti (19. gadsimta vidus – 20. gadsimta sākums)

Atslēgas vārdi: pilskalns, pilskalna atklāšanas laiks, krievu, baltvācu un latgaliešu autori un tradīcija, Latgale

Kopsavilkums

Latgalē pilskalnu apzināšana un izpēte sākās 19. gs. vidū. Var iezīmēt trīs dažādus publikācijās pārstāvētus virzienus: krievu (A. Сементовский, 1867. gadā – 6 pilskalni; A. Спицин, 1873. gadā – 22; П. Рыков, 1917. gadā – 5), baltvācu (A. Bielenstein, 1882. gadā – 5; K. v. Lövis of Menar, 1923. gadā – 20) un latgalisko (J. Soikāns, 1924. gadā – 49), kas vēlāk pārtapa latviskā tradīcijā (E. Brastiņš, 1928. gadā – 76). Pilskalnu sarakstu sastādītāji, izņemot E. Brastiņu, parasti neapmeklēja šīs vietas, tāpēc sarakstos ir daudz kļūdu. Tajā laikā Latgalē apzināto pilskalnu skaits bija mazāks nekā citos Latvijas reģionos, lai gan, kā zināms, Latgalē pilskalnu skaits, kas tagad sasniedzis skaitli 180, ir salīdzinoši lielāks nekā citos Latvijas novados.

Latviju var uzskatīt par pilskalnu zemi. Zināmo pilskalnu skaits ir mainīgs: pilskalni ir tikuši iznīcināti, tiek atklāti jauni, mainās par pilskalnu uzskatītās vietas atributācija. Latvijas jaunatklāto pilskalnu skaits pēdējos pārdesmit gados ir palielinājies par 86 pilskalniem; lielākā daļa jaunatklājumu – 51 pilskalns – ir Latgalē (Urtāns 2022), kas bija un ir pilskalniem bagātākais Latvijas novads. Pilskalni ir vizuālākais Latvijas arheoloģisko pieminekļu veids, kam ir zinātniska nozīme kā arheoloģiskajiem izpētes objektiem un liela loma kultūrvēsturiskās ainavas izpētē, lokālās identitātes, vietas piederības un nacionālās pašapziņas veidošanā, tās attīstībā un stiprināšanā.

Pilskalns uzlūkojams par senās organizētās sabiedrības nocietinātu dzīvesvietu. Pilskalnu virszemes koka nocietinājumi līdz mūsdienām nav saglabājušies, taču pašu kalnu mākslīgie pārveidojumi un kultūrslānis ļauj tajos atpazīt arheoloģijas pieminekli. Līdzīgi iekārtoti pilskalni ir raksturīgi visām Latvijas kaimiņu teritorijām un uzskatāmi par plašas ziemeļaustrumu Eiropā izplatītas tradīcijas lokālu izpausmi (Vitkūnas, Zabiela 2017). Arheoloģiskie pētījumi ļāvuši noteikt un precizēt Latvijas pilskalnu un tajos būvēto koka pīļu datējumu. Agrākie pilskalni tapuši I g. t. p. m. ē. Vietējo pilskalnu izbūves tradīciju noslēgumu parasti saistīja ar vācu krustnešu iebrukumu 12.–13. gs., tomēr dažus pilskalnus ar koka pīlim

vietējie iedzīvotāji un krustneši izmantoja vēl 14. gs. Kopumā pilskalni sastopami visos Latvijas novados, tomēr ir rajoni, kur to koncentrācija ir liela, bet ir arī tādi, kur pilskalnu nav vai to koncentrācija ir mazāka nekā citur.

Pilskalna un pils izbūves, kas bija sava laika cilvēku veidotās lielākās mākslīgās būves Latvijā, ietekmēja līdzcilvēku pasaules uzskatu, prasīja organizētu darbu. Līdz ar to pilskalniem bija tieša ietekme uz sava laika sabiedrības organizācijas struktūru.

Pilskalnu raksturo četras pazīmes: vaļņu un grāvju sistēma, nogāžu terasējums vai stāvinājums, izlīdzināts plakums; pilskalnu laikam atbilstošs kultūrslānis; pilskalam izdevīga novietne; raksturīgas ar pilskalnu saistītas teikas un nosaukums.

Latvijas pilskalnu pētīšanai ir vairāk nekā 200 gadu ilga vēsture (Guščika, Lazdiņa, Ušpelis, Vasks 2006; Zemītis 2014). Latgalē pilskalnu atklāšanas sākumā 19. gs. vidū iezīmējās trīs nosacīti nodalīti posmi, kas aprakstīti publicētos pilskalnu sarakstos. Šie posmi pārklājoties iezīmē atšķirīgas publikācijas un nosacīti etniski pārstāvētus virzienus: krievisko (Александр Сементовский, 1867. gadā – 6 pilskalni; Александр Спицин, 1873. gadā – 22 pilskalni; Павел Рыков, 1917. gadā – 7 pilskalni); baltvācisko (August Bielenstein, 1882. gadā – 5 pilskalni; Karl v. Lövis of Menar, 1923. gadā – 20 pilskalni); latgalisko (Jezups Soikāns, 1924. gadā – 49 pilskalni). Vēlāk var runāt par vienotu latvisku publikācijās pārstāvētu virzienu (kas, protams, nenozīmē, ka visi raksti ir publicēti latviešu valodā).

Laika gaitā tika izveidoti vairāki Latgales pilskalnu apkopojumi, pēc kuriem var redzēt, kā ir pieaudzis Latgales pilskalnu skaits. Te gan jānorāda, ka agrākajos apkopojumos, pētniekam vai autoram publicētās ziņas nepārbaudot vai arī atšķirīgas izpratnes dēļ, nereti ir iekļauti tādi kalni, kas mūsdienā izpratnē par pilskalniem nav uzskatāmi vai arī šobrīd nav nosakāms, ar kuru tagad zināmo pilskalnu saistāms agrākajās publikācijās citādi nosaukts objekts. Tomēr neapšaubāms ir fakts, ka kopējais zināmo Latgales pilskalnu skaits, īpaši 20. un 21. gs. ir pieaudzis. Daži Latgales pilskalni jau jaunākos laikos ir tikuši iznīcināti (Urtāns 2004).

19. gs. Latgales pilskalni galvenokārt pieminēti publikācijās krievu valodā. Pirmā publikācija, kur nosaukti seši Latgales pilskalni, ir sava laika pazīstamā vēsturnieka un arheologa Aleksandra Sementovska (Александр Максимович Сементовский-Курилло, 1821–1893) raksts par Vitebskas guberņas, kurā tajā laikā ietilpa arī Latgales teritorija, senatnes pieminekļiem (Сементовский 1867, 143–205). Šos sešus pilskalnus, nemainot to aprakstus, A. Sementovskis pieminēja arī 1890. gadā izdotajā grāmatā par Baltkrievijas senatni (Сементовский 1890). No raksta ievada saprotams, ka ziņas par arheoloģiskajām vietām A. Sementovskis

ieguva korespondencē kā Vitebskas guberņas Statistikas komitejas sekretārs. Pats Latgales arheoloģiskās vietas, šķiet, nebija apmeklējis.

No A. Sementovska minētajiem sešiem pilskalniem pieci ir mūsdienās pazīstami, taču Latgales kontekstā nav ievērojamākie vai izcilākie (Bērzpils Berzīnes,¹ Svaiņu Babrauščinas, Pildas Porkaļu un Pildas Rugāju, Ezernieku Ūdrāju un Staromisļas pilskalns). Pilskalnu identifikācijā lietoti tā laika aktuālie ģeogrāfiskie orientieri, tāpēc tikai pēc tā laika karšu studijām var saprast, ka Staromisļas pilskalns ir Dagdas pilskalns. Savukārt Pildas Rugāju pilskalns mūsdienās nav identificējams; iespējams, ka tas vienādojams ar Pildas Solomenku pilskalnu, kas atrodas ap 3 km no Pildas Rugaižiem jeb Rogaižiem. A. Sementovska Latgales ģeogrāfisko nepārzināšanu parāda arī rakstam pievienotā guberņas karte ar neprecīzi atzīmētajām Latgales arheoloģiskajām vietām.

Nākamais arheoloģisko vietu saraksts ar īsiem vietu aprakstiem ir sava laika pazīstamā arheologa Aleksandra Spicina (Александр Андреевич Спицын, 1858–1931) 1903. gadā publicētās 1873. gadā savāktās ziņas par Vitebskas guberņas pilskalniem un kurgāniem jeb uzkalniņiem (Сведения, 1903). Saraksts tapis kā plašāka Krievijas guberņas aptveroša procesa sastāvdaļa, tā rašanās ir līdzīga – Vitebskas guberņas apriņķu un pagastu amatpersonas korespondencē pēc savas izpratnes ir sniegušas ziņas par zināmajām arheoloģiskajām vietām. A. Spicins šīs vietas nebija apsekojis.

Šajā apkopojumā rodamas liecības par 22 pilskalniem, no tiem identificējami 17 (Vārkavas Pilišķu pilskalns, Naujenes Markovas pilskalns, Naujenes Vecpils pilskalns, Kūku Asotes pilskalns, Rušonas Šnepstu pilskalns, Dubnas Svilišķu pilskalns, Pelēču Baraukas pilskalns, Aulejas Žaunerānu pilskalns, Aulejas Braslavas (Sīvera) pilskalns, Jersikas pilskalns, Turku Gedušu (Gavartines) pilskalns, Aglonas Gorodokas pilskalns, Svaiņu Babrauščinas pilskalns, Ķepovas Mīsniķu pilskalns, Bērziņu Fridrihovas pilskalns, Zvirgzdenes Šelupinku pilskalns un Mākoņkalns ar viduslaiku pilsdrupām). Trīs no 22 pilskalnu sarakstā jaunākos laikos ir meklēti, bet nav atrasti vai identificēti (Rundēnu Kovališķu pilskalns, Krāslavas Trūpu pilskalns un Asūnes Zeizu pilskalns). Vēl viens pilskalns nav lokalizēts, bet cits objekts nav uzskatāms par pilskalnu. Atzīmējams, ka šajos isajos aprakstos reizēm ir pieminēta arī ar pilskalniem saistītā folkloras, kas uzskatāma par agrāko Latgales šāda veida folkloras fiksāciju rakstos (Сведения 1903). Nākamajos gados tika publicēti atsevišķu Latgales pilskalnu pieminējumi. Tā 1890. gadā, aprakstot arheoloģiskos atradumus Vitebskas guberņā, tika nosaukti trīs Latgales pilskalni, kas mūsdienās ir identificējami, – Rušonas Kategrades

¹ Te un turpmāk dažādās iepriekšējo laiku un valodu publikācijās minētiem pilskalniem, ja tie atpazīstami, dots mūsdienās lietotais nosaukums.

pilskalns, Vārkavas Pilišķu pilskalns un Rušonas Rušenicas pilskalns (Описание 1890, 58). Arheologs un dažus gadus Rēzeknes ģimnāzijas skolotājs Pāvels Rikovs (*Павел Сергеевич Рыков*, 1884–1942) 1917. gadā izdeva grāmatu par Latgales senatni, kurā ietverti septiņu Rēzeknei tuvēju pilskalnu apraksti (Rēzeknes un Mākoņkalna pilskalni ar viduslaiku pilsdrupām, Kaunatas Vecslabadas pilskalns, Bērzpils Berzīnes pilskalns, Rikavas Pleskavas pilskalns, Dricēnu Kakarviešu pilskalns, Viļānu Piziču pilskalns). Piziču pilskalna aprakstā, šķiet, aprakstīts ne pats pilskalns, bet tam tuvējā Trūpu senkapu vieta, kas atrodas tajā pašā kauprē², kur pilskalns (Рыков 1917).

Baltvācu pētnieki 19. gs. un 20. gs. sākumā savu uzmanību veltīja galvenokārt Vidzemes un Kurzemes pilskalniem, bet Latgalē Jersikas un Asotes pilskalnām, Latgales viduslaiku mūra pilīm. Zināms, ka vismaz divās no tām – Rēzeknē un Dinaburgā –, bet ticami, ka arī Mākoņkalnā, pirms mūra pils bija bijis latgaļu pilskalns, bet Ludzas viduslaiku pils vietā pirmsvācu laika pilskalns diezgan noteikti nav bijis. Sešus Latgales pilskalnus 1882. gada ceļojuma aprakstā minējis pazīstamais sava laika etnogrāfs, valodnieks un arheologs Augusts Bilenšteins (*August Johann Gottfried Bielenstein*, 1826–1907). Bez plašāk aprakstītajiem Mākoņkalna un Rēzeknes viduslaiku piļu pilskalniem A. Bilenšteins rakstīja par Dagdas pilskalnu, Bērzpils Berzīnes pilskalnu, Barkavas Lisiņas pilskalnu un plašāk aprakstīja Rikavas Pleskavas pilskalnu (Bielenstein 1882). Latgales pilskalnus, cik nu tie tolaik baltvācu pētniekiem bija zināmi, viņš iekļāva arī savā pētījumā par latviešu tautas robežām (Bielenstein 1892).

Ar baltvācu pilskalnu pētniecības tradīciju ir saistīts senatnes pētnieks Karls von Lēviss of Menārs (*Karl von Löwis of Menar*, 1855–1930). Viņa 1922. gadā izdotajā Livonijas piļu un pilskalnu reģistrā (Löwis of Menar, 1922) iekļauta sadaļa par Latgales pilskalniem. Saraksts publicēts jau pirmajā Pirmā pasaules kara gadā (Löwis of Menar, 1914–1921), vēlāk pārpublicēts Igaunijā (Löwis of Menar, 1932, 105–136) un līdz Ernesta Brastiņa (1892–1942) pilskalniem veltīto grāmatu iznākšanai bija aptverošākais Latvijas pilskalnu reģistrs. Salīdzinājumā ar citu novadu apkopojumiem K. Lēvisa of Menāra Latgales pilskalnu saraksts ir reducēts un neprecīzs. Dinaburgas (Daugavpils) apriņķī K. Lēviss of Menārs uzrādīja 10 pilskalnu, no kuriem mūsdienās identificējami vien pieci, pārējie ir pārpratumi (piemēram: *unter Lemehnen*; *unter Ruschendorf*) vai neidentificējamās vietas (*Unter Nitczgale wäre ein Burgberg zu Suchen* – “pie Nicgales būtu jāmeklē kāds pilskalns”). Tiek norādīts pilskalns pie Krustpils Mašānu mājām, 20 – 25 verstis no Krustpils, vai pilskalns pie Līvāniem, 9 verstis no Šlosbergas, kas nekonkrēto orientieru dēļ nav identificējami. Rozitenes (Rēzeknes) apriņķī

² Par kaupri Latgalē dēvē gari stieptus kalnus.

K. Lēviss of Menārs reģistrēja sešus pilskalnus, no kuriem pieci identificējami arī mūsdienās, Ludzas apriņķī – piecus pilskalnus, no kuriem mūsdienās kā pilskalnu identificējamās četras vietas. Ir jāsaprot, ka *Dichschinskaja Gora beim Dorf Skarbowo* ir Nirzas Divkšu pilskalns – Zelta kalns (Löwis of Menar 1922). Ne K. Lēvisam of Menāram, ne citiem baltvācu pētniekiem, šķiet, nebija zināma 19. gs. un 20. gs. sākuma literatūra krievu valodā ar pieminētajiem Latgales pilskalniem. Par dažiem pilskalniem K. Lēvisam of Menāram, spriežot pēc uzvārdiem, bija ziņojuši ar Latgali saistītie vācieši.

Jau nākamajos gados pēc Latvijas valsts nodibināšanas un vēl pirms Pieminekļu valdes izveides 1923. gadā latviešu novadpētnieki un vēstures interesenti sāka veidot savus pilskalnu sarakstus. Latgales pilskalnu sarakstu latgaliešu valodā 1924. gadā populārzinātniskajā izdevumā latgaliešu valodā publicēja karavīrs, politiķis un kultūras darbinieks Jezups Soikāns (1889–1930) (Soikāns 1924). Sarakstā, vietām jaucot numerāciju, iekļauti 44 pilskalni. Vēl piecu pilskalnu īsi apraksti ir publicēti atsevišķi no kopsaraksta. Var saprast, ka tas ir J. Soikāna veidots, tomēr rašanās apstākļi nav zināmi. Ticami, ka J. Soikāns paļāvās uz dažādu informatoru sniegtajām ziņām, piemēram, paša dibinātās *Latgaļišu Kultūras veicināšanas Bīdrības* pagastu nodaļām. Šķiet, ka arī krievu un baltvācu literatūra J. Soikānam bija zināma. Piemēram, no K. Lēvisa of Menāra saraksta tiek tulkots un atkārtots Nirzas pilskalna pieminējums. J. Soikāna sarakstā daļa pilskalnu saukti vai orientēti pēc tādiem nosaukumiem, kas mūsdienās nav atpazīstami, tāpēc arī šie pilskalni nav pārliecinoši identificējami.

Rēzeknes apriņķī J. Soikāns uzskaitīja astoņus pilskalnus, no kuriem mūsdienās Kaunatas un *Dyužgola* pilskalni nav zināmi, bet nav izslēgts, ka ar Kaunatas pilskalnu saprasts šajā pašā sarakstā minētais Kaunatas Staraja – Sloboda jeb Vecslobodas pilskalns. Pilskalns Piļskolna ciemā droši vien identificējams ar Ozolmuižas Sprīņu pilskalnu.

Ludzas apriņķa pilskalnu sarakstā J. Soikāns iekļāva 17. No tiem pilskalns *Rasnopoļu ciemā* un *Rogovkā pi Opinku ciema* ir viens un tas pats; *Cyblas kolns* Eversmuižā nav pilskalns, bet Ciblas senkapi, tas pats ar Bonifacovas pilskalnu, kas ir labi zināmi senkapi; Ruskulovā pilskalns nav zināms, lai gan tur ir izcils kalns, kurā ir senkapi; Balvu un Domopoles pilskalniem nav visu pilskalnu pazīmju.

Daugavpils apriņķa pilskalnu sarakstā J. Soikāns iekļāva 20. Pilskalns Mežmuižas pagasta Razānu mežā nav identificējams; šāds vietvārds nav atrodams. Daži pilskalni saukti vai orientēti atšķirīgi, nekā tas ir darīts vēlāk, un nav pārliecības, ka mūsdienu identifikācija tiešām ir pareiza. Tā *Batareja pi Pustynes mōjom*, *Pustynes p.* ticami ir Ezernieku Pustoškas pilskalns (Baterijas

kalns); *Zamčina Muižniku c. Osyunes p.* varētu būt Ķepovas Mīsniku (Mīsnikovas) pilskalns (Zamčišče, Zamščina, Zamok); *Kokta Gola c., Vyšku p.* ir Ambeļu Skromaņu pilskalns; *Pypuru c. Jōsmuižas p.* ir Dubnas Svilišķu pilskalns; *Lemeņu pusmuižas, Mežmuižas p.* ir jau iznīcinātais Mežāres Ļamānu pilskalns.

Par priekštečiem J. Soikāna sastādītajam sarakstam var uzskatīt divus maz zināmus un daļēji anonīmus rakstus (A. E. 1918; Kozlovskis 1922), kas ir P. Rikova izdevumā publicēta pārstāstījums un mūra piļu apraksti.

1920. gadu vidū Latgalē darbojās divas arheoloģisko vietu ekspedīcijas: E. Brastiņa vadītā Latgales pilskalnu apzināšana sniedza korektus datus, jo pilskalni tika pārbaudīti uz vietas. Franča Baloža (1882–1947) ekspedīcijā tika meklēti ne tikai pilskalni, bet arī citas arheoloģiskas vietas. Abas ekspedīcijas aizsāka Latgales senvietu apzināšanas un izpētes latvisko tradīciju. Latgales pilskalnu grāmatā E. Brastiņš iekļāva 76 uzmērītus un aprakstītus pilskalnus, kā arī ziņas par sešiem iznīcinātiem, galvenokārt noartiem, pilskalniem un astoņām pilenēm³ (Brastiņš 1928). Te nav atzīmējams Kacēnu Gorodiščes Bielužu kalns, kas tagad atrodas Krievijas teritorijā, *Zamok* pie Indricas, par kuru vēlāko arheoloģisko izrakumu gaitā noskaidrots, ka tā ir viduslaiku nocietināta muižas vieta, un Ābeļu Daugavas salas pilskalns, kas pieskaitāms Augšzemei. E. Brastiņam bija sveša krieviskā Latgales pilskalnu tradīcija; viņš uzskatīja, ka Ķepovas Mīsniku pilskalnu ir atklājis, pateicoties robežsargu sniegtajai informācijai (Brastiņš 1928, 81), lai gan šis pilskalns bija minēts A. Spicina publicētajā sarakstā (Сведения 1903, 13). Par Bērziņu Fridrihovas pilskalnu E. Brastiņš nezināja un to arī nemeklēja, lai gan šis pilskalns bija A. Spicina sarakstā (Сведения 1903, 13). Šķiet, ka E. Brastiņam nebija zināms arī J. Soikāna Latgales pilskalnu saraksts.

E. Brastiņa Latgales pilskalniem veltītā grāmata pagaidām ir ietverošākais darbs par Latgales pilskalniem (Brastiņš 1928). Ludzas apriņķa pilskalnu aprakstus no savas grāmatas E. Brastiņš publicēja atsevišķā rakstā (Brastiņš 1935).

Līdzās E. Brastiņam 1920. gados Latgales pilskalnus apzināja arī F. Balodis, kurš plašākus pilskalnu aprakstus npublicēja, vien vairākus Latvijas un Latgales pilskalnu sarakstus (Balodis 1925; Balodis 1927; Balodis 1928 u. c.). Pilnīgāko sava laika zināmo Latvijas un Latgales pilskalnu sarakstu publicēja Hugo Riekstiņš (1904–1998) (Riekstiņš 1930).

Krieviskā un baltvāciskā Latgales pilskalnu apzināšanas tradīcija attīstījās paralēli. J. Soikāna iesāktā latgaliskā pilskalnu dokumentācija iekļāva gan vienu, gan otru, tomēr Latgales pilskalnu saraksts, lai arī savā laikā plašākais, bija kļūdainis un pārprotams. Latgales pilskalni ir pārstāvēti 19. gs. un 20. gs. sākuma krievu un baltvācu publikācijās, kas rada atspoguļojumu arī latgaliskajā tradīcijā,

³ Vieta, kas tautā tika uzskatīta par pilskalnu, bet kam nav tā raksturīgo pazīmju.

vēlāk pārtopot kopējā latviskajā tradīcijā. Pēdējo gadu pētījumi ļauj secināt, ka Latgalē ir zināmi vismaz 180 pilskalni (Urtāns 2024), un ir pārliecība, ka pilskalnu jaunatklājumi Latgalē vēl nav beigušies.

Avotu un literatūras saraksts

- A. E. (1918) Latgales pilis. *Lidums*, 17. augusts.
- Balodis, F. (1925) Ludzas – Rāznas apvidus senvietas. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 11, 479.–487. lpp.
- Balodis, F. (1927) Latviešu – krievu senā robeža. *Burtnieks*, Nr. 1, 33.–44. lpp.
- Balodis, F. (1928) Mūsu pilskalni. Grām.: Balodis, F., Teikmanis, A., Kundziņš, P., Kundziņš, L. Izrakumi Raunas Tanīsa kalnā 1927. gadā. *Archeioloģijas raksti*, IV, 1. Rīga: Pieminekļu valde, 5.–17. lpp.
- Bielenstein, A. (1882) Reisesskizzen aus dem Oberlande. *Baltische Monatsschrift*, Bd. 29, S. 569.–590., 611.–644., 707.–743.
- Bielenstein, A. (1892) *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur ethnologischen Geographie und Geschichte Russlands*. St. Petersburg: Eggers.
- Brastiņš, E. (1928) *Latvijas pilskalni*. Latgale. Rīga: Pieminekļu valde.
- Brastiņš, E. (1935) Pilskalni. Grām.: *Ludzas apriņķis senāk un tagad. Rakstu krājums*. Ludzas apriņķa Brīvības pieminekļa komitejas izdevums, 163.–184. lpp.
- Guščika, E., Lazdiņa, I., Ušpelis, O., Vasks, A. (2006) Latvijas pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti. *Latvijas Universitātes Raksti*. 695. sējums. *Zemes un vides zinātnes. Pilskalni Latvijas ainavā*. Latvijas Universitāte, 27.–40. lpp.
- Kozlovskis, [E.] (1922) Latgolas piļskolni. Grām.: *Pyrrmmocības grómota Lobó sákla*, III daļa. Rēzekne: Dorbs un Ziniba, 58.–60. lpp.
- Löwis of Menar, K. (1914–1921) Die Wallburgen Alt – Livlands. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1914 (Januar – Mai)*. Riga: W. F. Häcker, S. 168.–199.
- Löwis of Menar, K. (1922) *Burgenlexicon für Alt-Livland*. Riga: Aktiengesellschaft Walter & Rapa.
- Löwis of Menar, K. (1932) Verzeichnis zu der Karte der heidnischen Burgberge oder Wallburgen in Alt-Livland. *Arbeiten des Zweiten Baltischen Historikertages zu Reval 1912*. Reval: Franz Kluge, S. 105.–136.
- Riekstiņš, H. (1930) Latvijas archaioloģijas kartes. Grām.: *Latviešu aizvēstures materiāli*. F. Baloža un K. Strauberga redakcijā, I sēj. Rīga, 5.–37. lpp.
- Soikāns, J. (1924) *Senejō Latgola*. Ludza: Ludzas Latgaļišu Kuļtūras veicynōšonas Bīdriba.
- Urtāns, J. (2004) Latgalei zudušie pilskalni. *Kultūras krustpunkti*, 1. laidieni. Rīga:

Fonds Mantojums, 133.–151. lpp.

Urtāns, J. (2022) *Jaunatklātie pilskalni Latvijā 1998.–2021.* Rīga: SIA “NT Klasika”.

Urtāns, J. (2024) *Latgales pilskalni un to folklorā.* Rīga: SIA “NT Klasika”.

Vitkūnas, M., Zabiela, G. (2017) *Baltic hillforts: unknown heritage.* Vilnius.

Zemītis, G. (2014) Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (2. g. t. pr. Kr. – 14. gs.). *Arheoloģija un Etnogrāfija*, XVIII laidieni. Rīga, 49.–61. lpp.

Описание, (1890) *Описание некоторых древностей найденных в Витебской губернии. Древности Северо-Западного края. Том 1, вып. 1.* Санкт-Петербург: Изд. Имп. Археологической комиссии.

Рыков, П. (1917) *Древности Латгалии. Археологические раскопки в Режицком и Люцинском уездах Витебской губернии. Вып. I.* Режица.

Сведения, (1903) Сведения 1873 г. о городищах и курганах. С предисловием Спицин. А. *Витебская губерния. Известия Императорской Археологической комиссии. Вып. 5.* Санкт-Петербург, с. 6–29.

Семеновский, А. (1867) *Памятники старины Витебской губернии. Памятная книжка Витебской губернии за 1867 год.* Санктпетербург, С. 143–205.

Семеновский, А. (1890) *Белорусские древности.* Санктпетербург.

Lists of Latgale Hillforts (mid 19th – early 20th century)

Key words: hillfort, time of hillfort discovery, Russian, Baltic German and Latgalian authors and traditions, Latgale

Summary

In Latgale, the identification and research of hillforts began in the middle of the 19th century. Three different directions represented in publications can be marked: Russian (А. Семеновский, 1867 – 6 hillforts; А. Спицин, 1873 – 22; П. Рыков, 1917 – 5), Baltic German (А. Bielenstein, 1882 – 5 hillforts; K. v. Lōvis of Menar, 1923 – 20), and Latgalian / Latvian (J. Soikāns, 1924 – 49 hillforts; E. Brastiņš, 1926 – 76 hillforts). The compilers of the lists of hillforts mostly did not visit these places themselves, so there are many errors in the lists. At that time, the number of identified hillforts in Latgale was smaller than in other regions of Latvia, although, as we now know, the number of hillforts in Latgale that by now has reached 180 is relatively higher.